

ЗАГАДКИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗПР МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Чепак Т.В.

КЗ «Молочанська спеціальна загальноосвітня школа- інтернат»ЗОР Вчитель початкових класів

Ключевые слова: розвиток мовлення, діти із ЗПР, усна народна творчість, фольклор, загадки.

В умовах модернізації освітньої системи в Україні посилена увага приділяється розробленню інноваційних інтегративних педагогічних технологій навчання дітей з психофізичними особливостями. Значну частину серед них складають діти із затримкою психічного розвитку (далі ЗПР). Концептуально-змістові засади навчання дітей із ЗПР визначено в Державному стандарті спеціальної освіти, де окреслюються основні освітні компетенції, серед яких мовна компетентність визнана основоположною. Формування мовної компетентності у школярів із ЗПР передбачає перш за все розвиток мовлення, оскільки через мовлення трансформується логіка мислення дитини, визначається успішність когнітивного та емоційного розвитку. Водночас, у практиці роботи шкіл (класів) інтенсивної педагогічної корекції, де навчаються діти із ЗПР, бракує педагогічних технологій, які були б розроблені на інтегративній основі та враховували сучасні компетентнісні підходи до розвитку зв'язного мовлення як основи навчальної діяльності учня з недостатністю пізнавальної сфери.

Є. Мальцева виділяє три групи дітей із ЗПР з врахуванням їх мовленнєвих порушень:

1) діти з ізольованим дефектом, який проявляється у неправильній вимові лише однієї групи звуків. Порушення, пов'язані з аномальною будовою артикуляційного апарату, недорозвитком мовленнєвої моторики;

2) діти, у яких виявлені фонетико-фонематичні порушення. Дефекти звуковимови охоплюють 2-3 фонетичні групи і проявляються переважно в заміні фонетично близьких звуків. Спостерігаються порушення слухової диференціації звуків і фонематичного аналізу;

3) діти з системним недорозвитком всіх сторін мовлення (СНМ).[3]

Мовленнєвий розвиток учня – це дуже важлива умова його успішного навчання. Чим більше дитина читає, переказує, слухає, тим краще розвивається її пам'ять, а, отже, тим легше їй засвоювати знання з усіх навчальних дисциплін, які вивчаються в початкових класах. Щоб розвинути та удосконалити мовлення школярів ЗПР, потрібна щоденна клопітлива робота над

збагаченням словникового запасу учнів. Саме цьому сприяє використання усної народної творчості. Адже, працюючи з таким матеріалом, як загадки, прислів'я й приказки, скоромовки, казки, молодший школяр не тільки успішно засвоює певні дидактичні завдання уроку, а й свідомо ставиться до слова, збагачує свій словниковий запас, уточнює його й активізує, удосконалює звуковимову та граматичний лад думки, мовлення. Фольклорний матеріал формує в нього мовно-національну свідомість, українську ментальність, що важливо для особистісного розвитку, духовного збагачення, інтелектуальної культури підростаючого покоління України.

С. Русова стверджувала: «Для учнів школа повинна стати чимось рідним, що задовольняє усі потреби. Дає їм не тільки знання, а й розваги, дає радість власної творчості і щастя спільного товариського життя. Саме це спонукає сучасного вчителя шукати такі засоби й методи, які б створювали емоційний настрій, розвивали естетичне почуття, викликали у школярів інтерес до проблем, що опановуються. У цьому випадку на допомогу приходять могутній засіб, невичерпне джерело, що живить доброту, сердечність, людяність і любов – народна мудрість. Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння й відчуття прекрасного, без захоплення і натхнення вклали протягом століть у неї легіони безіменних народних співаків і поетів».[5]

У фольклорних формах К.Д.Ушинський вбачав «кращий засіб

приведення дитини до живого джерела народної мови». Педагог надавав народній творчості великого значення не лише з дидактичного погляду, а ще більшою мірою з виховного. Він визначав, що з народної творчості закладаються основи світогляду дитини.[6]

Активізація, збирання і вивчення української народної творчості кінця XIX ст. є заслугою О. Потебні, М. Драгоманова, М. Сумцова, П. Житецького, М.Лисенка. Серію досліджень і матеріалів українського фольклору опублікував М.Гнатюк. Виняткове значення у вивченні фольклорного процесу на Україні мали теоретичні праці І.Франка. Найбільш відомі з них опубліковані у виданні «Вибрані статті про народну творчість» (1955 р.). Наприкінці XIX – поч. XX ст. в українські фольклористиці активно працювали Б.Грінченко, Д. Яворницький, В.Перетц, Л.Українка, К.Квітка, Ф. Колесса.

Багатство художнього світу народної мудрості служило джерелом натхнення українських композиторів, художників, архітекторів, письменників. Павло Грабовський писав про український фольклор: «Що за милозвучність та краса, не кажучи вже про класичну простоту та безпосередність натхнення! Се – джерело, з якого на здоров'я довго ще будуть пити нащадки. Влучність вислову надзвичайна, а стислість просто не передатна!».

Правдиво відмітив німецький письменник, перекладач, філолог Фрідріх Боденштедт: «У жодній країні дерево народної творчості не вродило таких величавих плодів, ніде душа народу не

виявлялася у піснях, казках, поговірках так жваво й правдиво, як в українців...».[1]

Гостру потребу у могутньому засобі для навчання і розвитку дітей, яким є власне народна мудрість, відчула сучасна школа. Саме усна народна творчість у її стінах, вливаючись у навчально-виховний процес, покликана вирішувати ряд фундаментальних завдань:

1. За допомогою зразків народної мудрості на уроці реалізуються певні дидактичні завдання. Так, використання тих чи інших фольклорних жанрів допомагає вчителю ознайомити і подати учням новий матеріал у доступній їм формі, закріпити дані знання і проконтролювати їх;

2. Усна народна творчість на уроці засобом зацікавлення учнів, підвищення їхнього інтересу до теми, навчального матеріалу та навчання в цілому;

3. Фольклорний матеріал у навчальному процесі розвиває дитячу увагу, уяву, пам'ять, мислення, які допомагають учневі в оволодінні необхідним матеріалом;

4. Усі без винятку жанри народної творчості мають суттєве значення для формування культури особистості та національної самосвідомості школярів.

Проте, одним з найвизначальніших завдань усної народної творчості в навчально-виховному процесі є її вплив на мовленнєвий розвиток учнів.

Використання загадок на уроках української мови і читання допомагає вчителю зробити урок цікавішим, а

отже, і засвоєння матеріалу – більш глибоким та міцним. На таких заняттях у них формуються навички уважніше придивлятися до предметів і явищ природи, розвиваються спостережливість, кмітливість. Роботу над загадками слід починати зі способів доведення правильності відгадки:

– доведення починається з називання відгадки, після чого йде підтвердження його ознаками;

– доповнення починається з розгляду ознак та встановлення зв'язків між ними, тобто з розмірковування, доведення, а відгадка (теза) є логічним висновком, підсумком розмірковування.

Методисти вважають, що в навчанні дітей відгадувати загадки треба дотримуватися відповідних правил:

1. Перш ніж відгадувати, треба навчити дітей порівнювати речі, предмети, явища, ознаки.

2. На окремому занятті учням слід пропонувати загадки лише однієї тематики, яка обов'язково їм повідомляється.

3. Не можна загадувати загадку про річ, яка недостатньо відома учням.

4. До однієї загадки може бути кілька відгадок. Основне – довести свою думку аргументами.

5. Особлива увага має приділятися формуванню вміння уважно слухати. Загадку треба обов'язково дослухати до кінця.

Для успішної роботи потрібні багаторазові зразки міркувань, запропоновані вчителем, щоб учень бачив, як аналізувати, звик до послідовності, яка допомагає відгадати.

В. Каліш, В. Собко пропонують по-слуговуватися такими зразками різних вправ з використанням загадок, які можна рекомендувати для роботи в період навчання грамоти, а саме:

1. Послухайте загадку:

У зеленому лусочку під мережаним листочком червоніє невеличка стигла ягідка (Суничка).

– Що вам допомогло впізнати цю ягідку? Які ще ягоди ви знаєте?

2. Відгадайте загадку, знайдіть цей предмет на малюнку:

У зеленім кожушку, у костяній сорочечці я расту собі в лісочку, усім зірвати хочеться (Горіх).

– Які слова допомогли вам відгадати? Про що ви можете сказати «Це росте в лісі»?

3. Відгадайте загадки:

Сидить Марушка в семи кожушках. Хто її роздягає, той сльози проливає (Цибуля);

І печуть мене, і варять і їдять, і хвалять – бо я добра (Картопля);

Хто голівку свою влітку накриває і по двадцять хустин на голівці має? (Капуста).

– На яке питання відповідають слова-відгадки? Які назви вони означають? Назвіть ці предмети одним словом.

4. Розгляньте уважно малюнки (на малюнках зображено різних птахів). Виберіть лише ті, що відповідають таким загадкам:

Знесу своє яечко у чуже гніздечко. Легко всівшись на суку, я роки лічу: ку-ку! (Зозуля);

Маленький, сіренький по гаях літає, уночі співає (Соловейко);

За вікном гніздо будує, тільки в нас він не зимує (Ластівка).

– Як можна назвати ці предмети одним словом?

5. Послухайте загадку. Про кого вона:

У темнім лісі проживає, довгий хвіст пухнастий має, до індіків та курей в гості заглядає (Лисиця).

– Які слова допомогли вам розгадати загадку? Назвіть інші слова-ознаки, які характеризують цю тварину.

6. Поміркуйте, про кого можна сказати: маленький, вухатий, сіренький, волохатий, куцохвостий, боягузливий.

– Які питання поставимо до цих слів? Що вони означають? Пригадайте загадки про зайчика.

7. Про кого ця загадка:

Умивається часто, але рушником не витирається (Кіт).

– Розкажіть про свого котика.

8. Відгадайте загадку:

Крил не має, скрізь літає, та ще й куряву здійсмає (Вітер).

– Назвіть слова, які означають дію.

9. Уважно послухайте загадку. Про яку квітку в ній говориться?:

У матінки-квіточки лиш блакитні діточки.

3 жита виглядають, літечко вітають (Волошки).

– Ще раз послухайте загадку і скажіть, із скількох речень вона складається. Назвіть останнє слово першого речення. На яке питання воно відповідає? Промовте це слово правильно, наголошуючи його (діточки). Скільки слів у другому реченні? Назвіть ті, що означають дію.

10. Відгадайте загадку:

Лист зелений не пропав, а під снігом задрімав, щоб у синю сукенчину одягнуть весняну днину (Барвінок).

– Чи знайома вам ця рослина? Розкажіть, що вам відомо про неї. Назвіть у тексті загадки-слова, що означають колір.

11. Знайдіть на малюнку кульбабу. Спробуйте описати її. А тепер послухайте загадку про цю квітку:

Квітець жовту фарбу взяв, моріжок розмалював.

Із-під пензлика розквітли, наче сонце, диво-квіти.

– Відшукайте на малюнках предмети, які позначаються словами фарба, пензлик, сонце, квіти; Які слова означають предмети, яких не можна намалювати? Чому?

12. Прочитайте і відгадайте загадку:

Фіолетові фіранки у світлиці та на ганку.

Фіолетові малята весну люблять зустрічати (Фіалки).

– Що означають слова фіранки, світлиця, ганок? Чи використовуєте ви їх у своєму мовленні? Складіть із ними речення.[2]

У наступних класах у процесі вивчення шкільного курсу української мови загадки, завдяки їх функціональній формі та змісту, можуть використовуватися для реалізації всіх змістових ліній мовної освіти молодших школярів із ЗПР, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти та чинними програмами.

Як дидактичний матеріал, цей жанр усної народної творчості буде доцільний для таких видів діяльності:

а) слухання й розуміння тексту, читання з дотриманням літературних норм та техніки і виразності, продукування усних і писемних висловлень різних типів;

б) спостереження над функціями мовних одиниць різних рівнів;

в) розпізнавання та розрізнення мовних явищ;

г) аналіз мовного матеріалу на фонологічному, лексичному, морфологічному, синтаксичному та текстологічному рівнях тощо.

Отже, у будь-якому випадку загадка на уроці допомагає справі виховання, навчання, розвитку мислення і мовлення дітей.

Серед усіх вище згаданих функцій і завдань загадокунавчально-виховному процесі однією з найвизначніших і найсуттєвіших є функція впливу на мовний розвиток дітей та збагачення їхнього словника.

Такі вправи розвивають мовлення дітей, збагачують його експресивами, навчають розрізняти і доречно використовувати емоційно забарвлену лексику під час побудови висловлень різних типів. У сучасній методиці основний акцент уваги вчителя переноситься з відгадування на складання учнем власної загадки. Цей прийом позитивно впливає на творчий розвиток дитини, ставить її на місце автора й вимагає іншого погляду на тексти творів.

Учитель не досягне бажаних успіхів у розвитку мовлення учнів, якщо обмежуватиметься лише одноманітним викладом матеріалу. А тому уріз-

номанітнення форм роботи позитивно впливатиме на емоційний стан дітей, сприяти глибшому засвоєнню знань.

Таким чином, систематичне використання жанрів усної народної творчості в процесі навчання дітей із ЗПР сприяє удосконаленню граматичного ладу мовлення, підвищенню рівня вимовної культури, формуванню самостійного мислення, підвищенню грамотності, всебічному вихованню дітей, збагаченню їхньої мови зразками народної мудрості. Засвоєння на уроках української мови та читання в підготовчих, 1-4 класах зразків усної народної творчості сприяє виробленню вміння свідомо ставитись до слова, послідовно і логічно викладати думку, вживати слова у властивому для них значенні. З прислів'їв, приказок і казок молодший школяр черпає знання про норми і правила поведінки, спілкування, взаємовідносини і, як наслідок, засвоює найважливіші етичні правила.

Література:

1. Боденштедт (Bodenstadt) Фрідріх // ЕУ-П. Т. 1. – К., 1994. – С. 147
2. Каліш В. А. Загадка як засіб мовно-мовленнєвого розвитку молодших школярів / В. А. Каліш, В. О. Собко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. – Вип. 27 / Редкол.: М. І. Сметанський та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2009. – С. 166–170.
3. Мальцева Е. В. Особенности нарушения речи у детей с задержкой психического развития / Е. В. Мальцева // Дефектология. – 1990. – № 6. – С. 7-10
4. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. За заг. ред. О. М. Пехоти. – К., 2001.
5. Русова С. Нова школа соціального виховання. – Київ: Либідь, 1997. – С. 17
6. Твори: в 6 т. Т. 2. Педагогічні статті та матеріали до “Детского мира” та “Родного слова” / Костянтин Дмитрович Ушинський. – Київ: Радянська школа, 1954. – 559 с. – На укр. яз.
7. Франко І. Вибрані статті про народну творчість. – К., 1955. – С. 231.
8. Шевчук Л. Бабусині хитрощі: навч. посіб. 3 кл. / Л. Шевчук. // В 4 ч. – Ч. 2. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 124 с.